

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

ЛОЗА Тетяна Володимирівна

УДК [37.013.42:37.018.1-058.862](043.3)

**ПІДГОТОВКА СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ
В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Слов'янськ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: заслужений діяч науки і техніки України,
доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кузьміна Олена Володимирівна
Державний вищий навчальний заклад
„Донбаський державний педагогічний університет”,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Кримчак Людмила Юріївна
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри соціальної роботи.

Захист відбудеться 05 грудня 2015 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, м. Слов’янськ, Донецька область, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано 04 листопада 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Курінна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, у час динамічних соціально-економічних перетворень, адаптованість та соціалізованість особистості прямо пропорційно залежать від наявності у неї фундаментальних знань, умінь та навичок, необхідних для самостійного життя. Основною соціалізуючою ланкою суспільства, яка розвиває особистість у цьому напрямку, є сім'я. Проте незаперечним є факт, що значна частина дітей з різних причин не зазнає виховного сімейного впливу. У таких умовах соціальним інститутом, який дозволяє ефективно надавати соціально-педагогічну підтримку, є дитячий будинок сімейного типу (далі ДБСТ).

Незважаючи на наявність теоретичного та методичного забезпечення соціального супроводу ДБСТ, в умовах розвитку цього виховного інституту процес підготовки дитини-вихованця до самостійного життя потребує вдосконалення. Це стало особливо відчутним в останні роки, коли сімейні форми виховання дітей-сиріт набули поширення і вихованці цих інституцій, досягнувши повноліття, почали виходити у самостійне життя. На практиці для кожної дитини-сироти така ситуація стає новим випробуванням, адже вимагає сформованої готовності вирішувати питання освіти, працевлаштування, збереження здоров'я, самозабезпечення, самообслуговування та входження до нового кола соціальних відносин. При цьому для вихованців ДБСТ характерним є те, що більшість із них уже мали негативний досвід виходу із сім'ї. Із досягненням старшого підліткового віку такі діти знову опиняються на порозі виходу зі звичного кола соціальних відносин, і це примножує їхні переживання на фоні особистісних змін, викликаних психотравматичним минулим та новоутвореннями підліткового віку.

Отже, криза випуску дитини-вихованця, що пов'язана із завершенням сімейного піклування та необхідністю визначення її подальшого влаштування, надає додаткової ваги соціальному супроводу, що здійснюється спеціалістами Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі ЦСССДМ). Тому саме з досягненням вихованцем ДБСТ старшого підліткового віку виникає потреба у впровадженні батьками-вихователями та спеціалістами з соціального супроводу таких форм та методів соціально-педагогічної підтримки, які дозволили б вирішити черговий раз поставлене питання самоідентифікації, вибору життєвого шляху, соціальної моделі взаємин з оточуючими та професійного самовизначення.

Обрана нами проблема актуалізувала дослідження багатьох питань педагогічного, соціального та психологічного спрямування. Основою дослідницького пошуку стали, зокрема, наукові праці з питань соціально-психологічних особливостей дітей, які зазнали різних видів депривації внаслідок відсутності сімейного виховання (З. Матейчик, В. Мухіна, А. Прихожан, Р. Спитц, Н. Толстих, А. Холмогорова, Л. Шипіцина), особливостей становлення дітей-сиріт старшого підліткового віку (І. Іванчикова, І. Кучер, О. Трухманова, Н. Хорошилова, Н. Яковлева), актуальності сімейних форм виховання дитини як запоруки правильного формування особистості (Г. Бевз, Я. Гошовський, І. Доля, І. Зверева, А. Капська), методики соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, відповідно до особливостей їх виховного середовища (М. Доннік, Н. Комарова, Л. Канішевська, С. Коношенко, Л. Кримчак, О. Кузьміна, С. Курінна, І. Пеша, І. Трубавіна, Г. Хархан, С. Харченко, Л. Цибулько).

Однак серед наукових досліджень на тему виховання дітей-сиріт старшого підліткового віку ще недостатньо робіт, де б комплексно розглядалися різні аспекти їх підготовки до самостійного життя, а також форми та методи соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ на цьому етапі.

Крім того, аналіз наукової бази та практичної роботи фахівців з підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ засвідчив наявність *суперечностей* між: вимогами сучасного суспільства до підготовки самостійної особистості в умовах ДБСТ та відсутністю у вітчизняній теорії та практиці соціальної педагогіки інформації про рівень готовності таких вихованців до самовизначення та самореалізації у сфері сімейних, соціальних та трудових відносин; багатоаспектністю процесу підготовки особистості до самостійного життя та відсутністю в системі соціального супроводу ДБСТ комплексного підходу до формування такої готовності при наданні соціальних послуг вихованцям старшого підліткового віку; потребами в ефективній організації процесу підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ та відсутністю її науково-методичного забезпечення, необхідністю розробки форм та методів такої підготовки. Тому достатньо гостро постає проблема дослідження реального рівня готовності вихованців ДБСТ до самостійного життя та розвитку системи їх соціально-педагогічної підтримки у відповідності з отриманими даними.

Виявлення вищезазначених суперечностей, недостатня наукова розробка обраної проблеми та необхідність її глибокого і послідовного вирішення на рівні соціально-педагогічної теорії й практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: „**Підготовка старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося згідно з планом науково-дослідної роботи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в межах комплексної наукової теми „Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику” (державний реєстраційний номер 0107V000971) кафедри соціальної педагогіки. Тема дисертації затверджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №5 від 28.05.2013 року).

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку при здійсненні їх підготовки до самостійного життя.

Предмет дослідження – форми та методи соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку при здійсненні їх підготовки до самостійного життя.

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити та впровадити у практику форми та методи соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку з метою їх підготовки до самостійного життя.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що формування високого рівня готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя можливе за умови, якщо форми та методи їх соціально-педагогічної підтримки будуть розробленими і впровадженими з урахуванням: *по-перше*, мети такої підтримки – тобто будуть спрямованими на формування готовності вихованців до сімейного життя, їх соціальної компетентності та професійної готовності; *по-друге*,

необхідності системного та ресурсного підходів до організації підтримки – адаптації її змістового насичення до особливостей та ресурсного забезпечення ДБСТ як системи (соціально-психологічних характеристик дітей-сиріт, новоутворень старшого підліткового віку (когнітивної, емоційної, вольової сфер), умов виховного середовища конкретного ДБСТ та специфіки цієї форми опіки, особистісної позиції батьків-вихователів та інших членів ДБСТ, методичного забезпечення спеціалістів із соціального супроводу); *по-третє*, особливостей суб'єкт-об'єктної взаємодії, що детермінують практичну реалізацію форм та методів підтримки шляхом педагогічної взаємодії спеціалістів із соціального супроводу та старших підлітків в умовах ДБСТ, спеціалістів із соціального супроводу та батьків-вихователів, батьків-вихователів та дітей-вихованців старшого підліткового віку.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети та гіпотези дослідження було визначено такі **завдання**:

1. На основі аналізу наукової літератури виявити ступінь дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку при здійсненні їх підготовки до самостійного життя.

2. Виявити сутнісні характеристики та зміст наукового феномену соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку при здійсненні їх підготовки до самостійного життя.

3. Розробити критеріальний апарат та здійснити на його основі аналіз існуючого рівня готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя.

4. Розробити і впровадити у практику форми та методи соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ з метою їх підготовки до самостійного життя.

5. Провести аналіз ефективності впроваджених форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ, спрямованих на їх підготовку до самостійного життя.

Поставлені завдання зумовили вибір **методів дослідження**: *теоретичних*: аналіз, синтез, систематизація, класифікація, порівняння, узагальнення для з'ясування змісту базових понять процесу підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ, обґрунтування сутності необхідної соціально-педагогічної підтримки в рамках ДБСТ на цьому етапі; *емпіричних*: тестування та експертне опитування для діагностики особливостей процесу підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ, соціально-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) для перевірки ефективності розроблених форм та методів підготовки старших підлітків до самостійного життя у ДБСТ; *статистичних*: методи математичної статистики для порівняння та підтвердження емпіричних результатів дослідження.

Методологічну основу дослідження становлять: положення про єдність педагогічної теорії й практики, необхідність використання єдиних понятійно-термінологічних, логічних, змістових і критеріальних підстав у ході дослідницької роботи; філософські положення про сутність суспільної підтримки дітей-сиріт, базові принципи теорії пізнання – науковість, історизм, об'єктивність; принципи гуманістичної педагогіки при вивченні результативності педагогічної взаємодії; ідеї діалектичного розвитку свідомості особистості в результаті включення в різноманітні види діяльності; міждисциплінарний підхід, що обґрунтовує

необхідність використання теоретичних положень суміжних з педагогікою наук – психології, соціології, соціальної роботи, права; системний та ресурсний підходи до розробки та впровадження форм і методів соціально-педагогічної підтримки.

Теоретичну основу дослідження становлять положення наукових теорій і концепцій щодо особливостей становлення дітей-сиріт та специфіки виховного процесу відносно зазначеної категорії дітей (В. Зарецький, І. Зверева, Г. Лактіонова, Й. Лангмейер, З. Матейчек, В. Мухіна, А. Прихожан, Н. Толстих, Г. Хархан, А. Холмогорова, Л. Шипіцина); сутнісних характеристик підготовки дітей-сиріт старшого підліткового віку до самостійного життя (М. Доннік, І. Дубровіна, Н. Замислова, Л. Кримчак, С. Коношенко, О. Кузьміна, Г. Селевко, Г. Семья). Згідно із принципами системного підходу наукова розробка поставленої проблеми передбачала синтез наукових концепцій „педагогічної підтримки” (І. Бех, О. Газман, І. Зязюн, Н. Касицина, С. Фурдуй, С. Юсфін); „психологічної підтримки” (А. Адлер, О. Асмолов, Р. Бернс, А. Бодалев, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Л. Мітіна, М. Раттер, К. Роджерс); „соціальної підтримки” (О. Бевз, Дж. Беттс, Т. Буешер, С. Мендагліо, М. Нейхарт, А. Роупер); „соціально-педагогічної підтримки” (О. Караман, Л. Оліференко, В. Пігіда, В. Тесленко, В. Хоронжук) та специфіки соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт в умовах сімейного середовища (Г. Бевз, О. Безпалько, С. Курінна, І. Пеша, Ж. Петрочко, С. Толстоухова, І. Трубавіна, С. Харченко, А. Хуако).

Нормативно-правову базу дослідження складають: Закон України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” від 13 січня 2005 р., Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу” від 26 квітня 2002 р. № 564, Загальне положення про центр соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2004 р. № 1126, Наказ Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту „Про затвердження порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу” від 23 вересня 2009 р. № 3357.

Експериментальною базою дослідження виступила система ДБСТ та ЦСССДМ у Дніпропетровській області. При цьому Дніпропетровський обласний ЦСССДМ виконував організаційну функцію, яка, зокрема, полягала в залученні до експерименту 464 вихованців ДБСТ старшого підліткового віку; 258 батьків-вихователів ДБСТ, що виховують дітей-сиріт старшого підліткового віку; 104 спеціалістів ЦСССДМ, що здійснюють соціальний супровід ДБСТ у регіоні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* на основі системного та ресурсного підходів розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено форми та методи соціально-педагогічної підтримки, сутність яких полягає у спрямованості на формування готовності до сімейного життя, соціальної компетентності та професійної готовності старших підлітків шляхом індивідуальної та групової педагогічної взаємодії в умовах ДБСТ; *удосконалено* науково-методичне забезпечення та механізми співпраці спеціалістів ЦСССДМ і батьків-вихователів з метою ефективної підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ; *подальшого розвитку набули* категорійний та критеріальний апарати соціально-педагогічної теорії – визначено сутність

понятійних конструкцій „підготовка старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ”, „соціально-педагогічна підтримка в умовах ДБСТ” та інших дефініцій, що є складовими чи дотичними до проблеми дослідження; розроблено критерії та показники для діагностики рівня готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя та моніторингу ефективності впроваджених у ході експерименту форм і методів соціально-педагогічної підтримки.

Практичне значення дослідження полягає у розробці: тріади інноваційних методичних комплексів „Комплексна діагностика” – „Прогноз” – „Курс інтенсивної педагогічної взаємодії”, що передбачала використання спеціалістами з соціального супроводу як групової, так і індивідуальної форм підтримки старших підлітків у процесі застосування методів діагностики, соціального прогнозування, інтегральної комунікації, мережевої терапії „Разом”, ігрових методів підтримки та інформативних пам’яток; авторського збірника методичних рекомендацій для спеціалістів ЦСССДМ та батьків-вихователів ДБСТ стосовно підготовки старших підлітків до самостійного життя; програми спеціалізованого соціально-педагогічного тренінгу для батьків-вихователів щодо реалізації на практиці підтримки вихованців з урахуванням їх особистісних характеристик та ресурсного забезпечення ДБСТ; методики проведення „Вечорів запитань та відповідей”, методів партнерської модерації та посередництва з метою соціально-педагогічної підтримки батьків-вихователів; „Господарського календаря”, методів рівноправного духовного контакту та залучення батьками-вихователями старших підлітків до творчої діяльності.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані спеціалістами ЦСССДМ, батьками-вихователями ДБСТ та іншими суб’єктами виховного процесу стосовно дітей-сиріт при здійсненні їх підготовки до самостійного життя, а також у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації при підготовці фахівців зі спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота”.

Результати дослідження **впроваджено** у практику роботи ЦСССДМ Індустріальної районної у місті Дніпропетровську ради (довідка № 68 від 17.02.2015 р.), Магдалинівського районного ЦСССДМ (довідка № 160 від 16.07.2015 р.), Нікопольського міського ЦСССДМ (довідка № 388 від 16.07.2015 р.) та інших ЦСССДМ, що входять до системи соціальних служб Дніпропетровської області (довідка Дніпропетровського обласного ЦСССДМ про впровадження № 122 від 06.03.2015 р.), у навчально-виховний процес ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка № 1865 від 08.06.2015 р.) та Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля (довідка № 197 від 03.03.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та результати виконаної роботи обговорювались і отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” та кафедри педагогіки і психології Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля; на нарадах, методичних семінарах та конференціях Дніпропетровського обласного ЦСССДМ за участі спеціалістів регіональних ЦСССДМ Дніпропетровської області. Основні положення дисертації доповідались на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – „Социально-гуманитарные проблемы современности: человек,

общество, культура”, (Красноярськ, Росія, 2013); „Соціальні інновації в сучасному суспільстві” (Сімферополь, 2013), „Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри” (Луганськ, 2013); „Актуальные проблемы российской и мировой интеллектуальной культуры” (Уссурійськ, Росія, 2013); „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2014); „Реализация современных педагогических технологий в системе образования” (Архангельськ, Росія, 2014); „Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації” (Ніжин, 2014); *Всеукраїнських* – „Україна ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку” (Київ, 2013); „Компетентнісно орієнтований підхід до освіти” (Харків, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю „Дитинство в соціально-педагогічному дискурсі” (Дрогобич, 2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 25 одноосібних публікаціях автора, із них: 15 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних фахових виданнях, 7 – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 – навчально-методичне видання.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (362 найменування, із них 9 – іноземною мовою), 11 додатків на 90 сторінках, 47 таблиць, 15 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 324 сторінки, із них 199 сторінок – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; визначено ступінь її наукової розробки, об’єкт, предмет, мету і завдання; сформульовано гіпотезу, розкрито теоретико-методологічні засади дослідження; представлено наукову новизну, практичне значення результатів дисертаційної роботи; подано відомості про апробацію і впровадження результатів.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні основи дослідження процесу підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу**” – здійснено теоретичний аналіз особливостей процесу підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ, визначено сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ на цьому етапі, обґрунтовано критерії та показники готовності вихованців ДБСТ до самостійного життя, проаналізовано реальний рівень їх сформованості.

Аналіз наукових джерел, дотичних до проблеми підготовки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя, засвідчив, що розвиток наукової концепції їх соціально-педагогічної підтримки вимагає дослідницького пошуку для інтеграції теоретико-методологічного арсеналу філософських, педагогічних, соціологічних та психологічних наук. На основі узагальнення надбань таких науковців як Г. Бевз, Л. Галігузова, В. Галкін, Я. Гошовський, І. Доля, В. Зарецький, І. Зверєва, Г. Лактіонова, Й. Лангмейер, З. Матейчек, В. Мухіна, Л. Петрановська, А. Прихожан, Н. Толстих, Ю. Удовенко, Г. Хархан, А. Холмогорова, Л. Шипіцина нами досліджені особливості формування особистісних характеристик дітей-сиріт,

що спричиняють деформацію усього процесу їх становлення і залежать від соціально-педагогічних умов виховного середовища.

Під час дослідження було встановлено, що за умови виховання дітей-сиріт у сімейному середовищі можливим є подолання наслідків попередньої депривації та використання адаптивних можливостей дитини для здійснення її підготовки до самостійного життя. Наявністю соціально-педагогічних ресурсів для цього найбільше характеризується такий інститут сімейної опіки як ДБСТ, тому ми провели аналіз нормативно-правових актів українського законодавства, а також системне дослідження науково-методичних напрацювань учених (Т. Бессонової, І. Зверевої, А. Капської, Н. Комарової, Г. Лактіонової, І. Пеші, Л. Смикало, М. Терновської, С. Толстоухової, І. Трубавіної, С. Харченко, А. Хуако, І. Ченбай) щодо організації соціально-педагогічної підтримки саме в умовах ДБСТ.

Грунтовний аналіз зазначених матеріалів дозволив визначити ті основні ресурси для підтримки дитини-сироти у період її становлення, які можуть бути використані як батьками-вихователями, так і спеціалістами з соціального супроводу ДБСТ. Варто зазначити, що дієва підготовка вихованців ДБСТ до самостійного життя при досягненні ними старшого підліткового віку потребує посиленої активізації і вимагає врахування специфіки їх вікових потреб та особливостей становлення старших підлітків. Ці специфічні індивідуально-психологічні характеристики, що у дітей-сиріт примножуються через наявність негативного життєвого досвіду, детально описали М. Доннік, І. Дубровіна, І. Зіміна, І. Іванчикова, І. Кучер, Т. Лавриниць, В. Постоева, Л. Сенкевич, О. Трухманова, Н. Хорошилова, Ю. Чернецька, Н. Яковлева.

Узагальнення результатів наукових досліджень різних аспектів підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ можна інтерпретувати у визначенні цього феномену як процесу, системи та технології впливу на особистість старшого підлітка через залучення ресурсів виховного середовища ДБСТ у рамках цілеспрямованої соціально-педагогічної підтримки з метою формування інтегральних характеристик особистості, що забезпечать її повноцінну самореалізацію в соціальній, професійній, сімейній, правовій та валеологічній площині на основі врахування вікових особливостей та нівелювання деструктивного впливу попереднього психотравматичного досвіду. Готовність особистості до самостійного життя розглядається нами як результат соціально-педагогічної підтримки становлення її соціальної компетентності, професійної готовності та готовності до сімейного життя.

Науковий пошук з метою визначення сутності соціально-педагогічної підтримки як наукової категорії свідчить про належність цього терміну до дефінітивної конструкції, складовими якої є також „педагогічна підтримка” (вивчення її здійснили Т. Анохіна, І. Бех, О. Газман, І. Зязюн, Н. Касицина, Н. Михайлова, В. Сухомлинський, С. Фурдуй, С. Юсфін), „психологічна підтримка” (грунтовно досліджена у працях таких вчених як А. Адлер, О. Асмолов, Р. Бернс, А. Бодалев, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, М. Раттер, К. Роджерс) та „соціальна підтримка” (визначенню її сутності присвячені роботи таких науковців як О. Бевз, Дж. Беттс, Т. Буешер, І. Іванова, М. Нейхарт, А. Роупер). При цьому поняття „соціально-педагогічна підтримка” є надзвичайно об’ємним і виходить за рамки

розуміння педагогічної, психологічної чи соціальної підтримки, а також не обмежується простим поєднанням їх семантичного змісту.

Проведений нами дефінітивний аналіз соціально-педагогічної підтримки в умовах ДБСТ привів до розуміння цього феномену як цілеспрямованого, науково обґрунтованого технологічного процесу впливу на особистість дитини-вихованця з метою формування та розвитку необхідних для самостійного життя умінь і навичок, її оптимальної адаптації до динамічних умов життя з опорою на особистісний ресурс, а також опосередкованого співпрацею впливу на дитину-вихованця та оздоровлення сімейного середовища в цілому шляхом допомоги іншим членам ДБСТ у реалізації їх сімейних ролей та виховних функцій.

За результатами синтезування наукових теорій нами визначено змістові особливості соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ, які, згідно з принципами системного та ресурсного підходів, мають бути неодмінно враховані в ході розробки та реалізації її форм і методів. Це: соціально-психологічні особливості дітей-сиріт, що виховуються в умовах ДБСТ; новоутворення старшого підліткового віку (когнітивної, емоційної, вольової сфер); умови виховного середовища конкретного ДБСТ та специфіка цієї форми опіки; особистісна позиція батьків-вихователів та інших членів ДБСТ (біологічних дітей); методичне забезпечення спеціалістів для здійснення підтримки в умовах ДБСТ. При цьому головною метою такої підтримки є трансформація негативного соціального досвіду дитини у баченні себе та власної життєдіяльності шляхом засвоєння основ соціальної компетентності та створення власного життєвого плану, формування готовності до професійного самовизначення та виконання сімейних ролей.

Подальше дослідження соціально-педагогічної проблеми підготовки вихованців ДБСТ до самостійного життя потребувало сформованого уявлення про ефективність здійснення їх соціально-педагогічної підтримки на сучасному етапі. Виходячи з цього, нами було проведено емпіричне дослідження готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя на основі таких критеріїв як їх готовність до сімейного життя, соціальна компетентність та професійна готовність, які мали якісно-кількісну визначеність еталону в залежності від рівнів їх прояву (високий, середній та низький). У результаті дослідно-педагогічної роботи на цьому етапі дослідження було виявлено знижені показники за кожним із перелічених критеріїв, що свідчить про недостатність науково-методичного забезпечення виховного процесу в умовах ДБСТ.

Проведений аналіз отриманих даних детермінував негайне створення науково обґрунтованих форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ для підвищення рівня їх готовності до самостійного життя.

У другому розділі – **„Розробка та впровадження форм і методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків при їх підготовці до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу”** – здійснено наукову розробку та обґрунтування форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку для формування їх готовності до самостійного життя, відображено особливості процесу впровадження цих форм та методів підтримки спеціалістами з соціального супроводу та батьками-вихователями,

представлено динаміку показників готовності вихованців ДБСТ до самостійного життя за результатами експерименту.

Наукове обґрунтування та характеристику форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку було здійснено на основі системного та ресурсного підходів. Зазначимо, що системний підхід передбачав здійснення соціально-педагогічної підтримки вихованця ДБСТ старшого підліткового віку з урахуванням особливостей взаємозв'язків у системі ДБСТ та впливу зовнішніх факторів на цю систему, а ресурсний підхід – досягнення максимальної ефективності підтримки за умови оптимального використання її засобів (форм та методів).

З урахуванням зазначеного було уточнено зміст форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ, що розкривається в реалізації їх основних напрямів:

- формування готовності до сімейного життя (виховання шанобливого ставлення до сім'ї, до процесів народження і виховання дітей; орієнтування на виконання сімейних ролей, участь у сімейному господарстві);

- формування соціальної компетентності особистості (озброєння знаннями про громадянські права та обов'язки особистості; прищеплення загальнолюдських цінностей; пробудження інтересу до суспільного життя та участі у ньому);

- формування професійної готовності (мотивування особистості на успіх у навчанні та самореалізацію у професійній сфері; сприяння орієнтуванню у світі професій; формування самоусвідомлення та позитивного ставлення до процесу професійного самовизначення та становлення).

Наукова розробка форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку вимагала їх класифікації відповідно до особливостей суб'єкт-об'єктної взаємодії:

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані спеціалістом із соціального супроводу у процесі безпосередньої взаємодії з вихованцем ДБСТ для формування його готовності до самостійного життя;

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані спеціалістом із соціального супроводу в процесі взаємодії з батьками-вихователями з метою підготовки старшого підлітка до самостійного життя в умовах ДБСТ;

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані батьками-вихователями з метою підготовки вихованця старшого підліткового віку до самостійного життя в умовах ДБСТ.

Практична реалізація тих форм та методів безпосередньої соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ, що відносяться до першої групи, була здійснена нами на основі співпраці зі спеціалістами ЦСССДМ та передбачала використання тріади інноваційних методичних комплексів „Комплексна діагностика” – „Прогноз” – „Курс інтенсивної педагогічної взаємодії”, що поєднали методи оцінки потреб вихованця, соціального прогнозування та ведення випадку. Особливістю цієї тріади методичних комплексів є спрямованість педагогічної взаємодії не тільки на ті „білі плями” у формуванні готовності вихованця до

самостійного життя, які виявила „Комплексна діагностика”, а і на збільшення виховного потенціалу ДБСТ шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних та корекційно-розвиваючих умов виховання старшого підлітка в умовах ДБСТ з урахуванням його індивідуальних соціально-психологічних та вікових особливостей, стану соматичного та нервово-психічного здоров'я. Завдяки цьому кінцевим продуктом впровадження методичного комплексу „Прогноз” був виважений, деталізований та адаптований до особливостей конкретної суб'єкт-об'єктної взаємодії план подальшого ведення випадку. Це дозволило оптимально поєднувати методи інтегральної комунікації шляхом технологічного синтезування засобів вербального впливу із наданням інформативних пам'яток, поетапною мережевою терапією „Разом” та спеціалізованими ігровими методами підтримки у відповідності до потреб кожного старшого підлітка в умовах ДБСТ.

Впровадження форм та методів підтримки, що відносяться до другої групи, полягало у наданні батькам-вихователям ДБСТ інформаційної, методичної та посередницької підтримки для оптимізації використання „батьківського ресурсу” шляхом впровадження методів партнерської модерації, проведення соціально-педагогічних тренінгів (за авторською методикою) і „Вечорів запитань та відповідей”, а також надання їм методичних посібників та посередницьких послуг. Така підтримка дозволила покращити психологічний клімат у ДБСТ шляхом допомоги батькам-вихователям у пошуці виходу з конфліктних ситуацій, вирішенні нестандартних педагогічних проблем, налагодженні механізму педагогічної співпраці батьків-вихователів зі значимими для вихованців представниками соціального оточення. Зокрема, важливою стала спрямованість партнерської модерації на спільну розробку алгоритму залучення вихованця ДБСТ старшого підліткового віку до участі у заходах соціального спрямування, спільної праці та побудови довірливих відносин усередині ДБСТ, аналізу сильних та слабких сторін особистості вихованця з прив'язкою до потенційного виконання ним різних видів професійної діяльності, пошуку оптимального шляху професійного самовизначення та становлення, підвищення рівня розуміння ним системи сімейних ролей та обов'язків, готовності до виконання господарських функцій. Особливістю ж авторської програми соціально-педагогічного тренінгу для батьків-вихователів було таке методичне насичення педагогічної взаємодії, яке не тільки дозволяло підвищити рівень їх компетентності у питаннях підготовки вихованців до самостійного життя, а й реалізувати функції групи взаємопідтримки через обмін досвідом з іншими батьками-вихователями та функції професійної інтервізії через педагогічну координацію взаємодії учасників з боку тренера.

Третя група форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків на практиці передбачала використання батьками-вихователями методів рівноправного духовного контакту, „Господарського календаря”, ігрових методів та залучення вихованців до творчої діяльності. Синтезування на практиці цих методів в умовах педагогічної взаємодії базувалося на використанні виховного потенціалу ДБСТ для побудови відносин з вихованцем на паритетних засадах та здійсненні виховного впливу в умовах невимушеної сімейної атмосфери. При цьому „Господарський календар”, дозволяв спільно з самим вихованцем планувати його залучення до виконання господарських функцій у середовищі ДБСТ з урахуванням

різнопланового навантаження в умовах школи, гуртків та секцій, занять зі спеціалістом із соціального супроводу, сімейних заходів, зустрічей з біологічними родичами та змістовного дозвілля. Виправданим у практичній роботі з підтримки вихованців ДБСТ стало і використання ігрових методів, які поєднувалися з методами театралізації, проєктів, проб і помилок, моделюванням життєвих ситуацій та дозволили розвивати ініціативність дитини, уміння здійснювати дослідницький пошук, аналізувати та знаходити відповіді на складні питання. Значний діагностичний, терапевтичний та корекційний потенціал мало використання засобів мистецтва та залучення старших підлітків до творчої діяльності з метою покращення їх психологічного стану, профілактики негативних проявів у поведінці, створення умов для самовираження та здійснення подальшого професійного вибору.

Перелічені форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що спрямовані на формування готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя, систематизовано у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Форми та методи соціально-педагогічної підтримки для формування готовності старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ

Зауважимо, що дієвість цих форм та методів підтримки була забезпечена за рахунок варіативності їх комбінацій відповідно до особливостей кожної виховної ситуації. Запорукою успіху у впровадженні зазначених форм та методів підтримки стала постійна співпраця спеціалістів ЦСССДМ та батьків-вихователів ДБСТ при

проведенні бесід, консультуванні, розробці та наданні пам'яток, розширенні доступу до різноманітних інформаційних ресурсів, мобілізації мережі соціальних контактів, проведенні „Вечорів запитань та відповідей”, рольових ігор, сімейного дозвілля з використанням творчих та спортивних змагань, залученні підлітків до культурно-масових і просвітницьких заходів, до спільної праці та вирішення господарських питань.

Динаміку рівня готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя відстежено у ході дослідно-педагогічної роботи експериментального характеру за попередньо розробленими критеріями і підтверджено експертними оцінками батьків-вихователів та спеціалістів із соціального супроводу ДБСТ.

Так, беззаперечною є позитивна динаміка рівня готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до сімейного життя, що виявилася у збільшенні кількості вихованців із високим рівнем прояву за кожним із її показників, а саме: збалансованість системи індивідуальних психологічних особливостей підвищилася на 13,6 %, розуміння сутності шлюбно-сімейних відносин – на 28,3 %, готовність до самореалізації у межах соціальної групи – на 29,5 %, сформованість системи поведінкових стереотипів та уявлень про сімейні відносини – на 28,9 %. Такі зміни виявилися і у прагненні вихованців до зміцнення емоційних внутрішньосімейних зв'язків із членами ДБСТ, прийнятті сімейних цінностей та розумінні особливостей шлюбних відносин.

Вивчення динаміки показників соціальної компетентності також дозволило констатувати наявність позитивних змін. Зокрема, за результатами впровадження соціально-педагогічної підтримки збільшилася на 20,6 % кількість вихованців з високим рівнем відповідності соціального віку хронологічному, значно підвищився рівень їх самоактуалізації (на 36,5 %) та громадянської соціалізованості (на 22,6 %), виявився прогрес при формуванні термінальних цінностей у сфері суспільного життя (показник зріс на 24,6 %). На завершальному етапі дослідження більшість вихованців експериментальної групи демонструвала наявність національної самосвідомості, знання громадянських обов'язків та високу мотивацію до суспільно-корисної діяльності й участі у громадському житті.

Дані, отримані в ході проведення діагностики за критерієм професійної готовності, також свідчать про результативність проведеного нами експерименту. Це виявилось у збільшенні кількості вихованців із високим рівнем вираженості професійної мотивації (на 57,6 %), умінь саморегуляції діяльності (на 31,5 %), готовності до здійснення професійного вибору на основі сформованого ставлення до професійної сфери (на 50,1 %) та розвиненості наявних схильностей (на 20,5 %). Досягнення позитивного результату було б неможливим без врахування інтересів вихованців ДБСТ та їх ставлення до власних дій і соціального тиску, адже саме воно дозволило впливати на їх установки щодо професійного вибору, розвивати структурно-компонентні та функціональні вміння, особистісно-стильові та динамічні характеристики саморегуляції.

Вірогідність результатів формульованого етапу експерименту підтверджено за допомогою критерію χ^2 Пірсона, що свідчить про високу ефективність розроблених та апробованих у ході експерименту форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку.

Проведена діагностика у підсумку показала, що у представників експериментальної групи покращилися показники за всіма визначеними критеріями готовності вихованців ДБСТ до самостійного життя, у той час як у вихованців контрольної групи вони залишилися практично незмінними (див. рис. 2.).

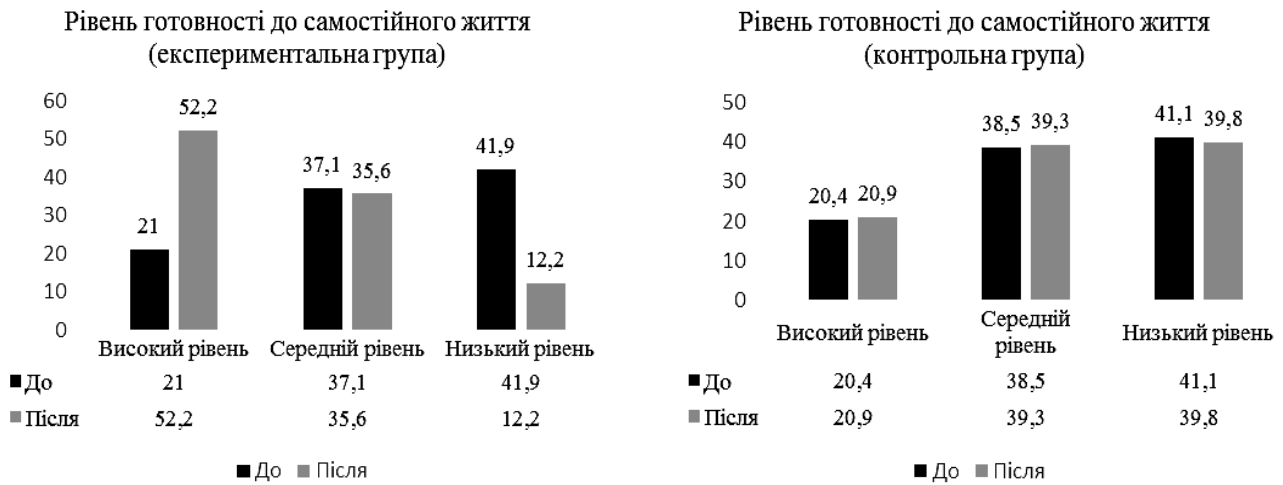

Рис.2. Динаміка рівня готовності вихованців ДБСТ до самостійного життя

Отже, розроблені нами форми та методи соціально-педагогічної підтримки є достатньо ефективними та потребують подальшого впровадження. Це є переконливою підставою вважати завдання дослідження виконаними, а його мету – досягнутою.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання наукової проблеми підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ шляхом розробки та експериментального впровадження форм і методів спеціалізованої соціально-педагогічної підтримки. Це стало достатньою науковою підставою для формулювання наступних **висновків**:

1. Згідно із результатами теоретико-методологічного аналізу філософських, соціологічних, соціально-педагогічних та психологічних наукових праць доведено, що досліджувана нами проблема є складною та багатоаспектною, оскільки вона об'єднує в собі низку відносно самостійних наукових напрямів, які стосуються: проблеми сирітства та особливостей розвитку і підготовки до самостійного життя дітей-сиріт поза межами біологічної родини; специфіки функціонування ДБСТ та соціально-педагогічної діяльності з підготовки дітей-сиріт до самостійного життя в умовах такого виховного середовища; характерних рис формування особистості у старшому підлітковому віці (у тому числі дітей-сиріт) та процесу її підготовки до самостійного життя. За результатами аналітичної роботи констатовано відсутність досліджень на тему особливостей підготовки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя та методичних розробок з питань соціально-педагогічної підтримки відповідної спрямованості.

2. За результатами дефінітивного аналізу соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ визначено сутність цього феномену як цілеспрямованого, науково обґрунтованого технологічного процесу впливу на

особистість дитини-вихованця з метою формування та розвитку необхідних для самостійного життя умінь і навичок, її оптимальної адаптації до динамічних умов життя з опорою на особистісний ресурс, а також опосередкованого співпрацею впливу на вихованця та оздоровлення сімейного середовища в цілому шляхом допомоги іншим членам ДБСТ у реалізації їх сімейних ролей та виховних функцій.

3. У ході теоретичного обґрунтування форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку визначено, що форми такої підтримки доцільно розуміти як варіанти організації виховного процесу, як композиційну побудову соціально-педагогічної підтримки та як організаційний комплекс використання соціально-педагогічних методів формування готовності старшого підлітка до самостійного життя з урахуванням особливостей індивідуальної та групової педагогічної взаємодії. Поняття „метод соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ” слід трактувати як систематизований спосіб педагогічної взаємодії між спеціалістами з соціального супроводу, батьками-вихователями та вихованцями старшого підліткового віку з метою формування готовності останніх до сімейного життя, їх соціальної компетентності та професійної готовності.

4. У процесі дослідження вперше розроблено і впроваджено форми та методи соціально-педагогічної підтримки для підготовки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя на основі врахування особливостей суб'єкт-об'єктних відносин:

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані спеціалістом із соціального супроводу ДБСТ у процесі безпосередньої взаємодії з вихованцем ДБСТ старшого підліткового віку для формування його готовності до самостійного життя (методичні комплекси „Комплексна діагностика”, „Прогноз”, „Курс інтенсивної педагогічної взаємодії”);

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані спеціалістом із соціального супроводу в процесі взаємодії з батьками-вихователями з метою підготовки старшого підлітка до самостійного життя в умовах ДБСТ („Вечори запитань та відповідей”, методи партнерської модерації, посередництва, методичних рекомендацій, соціально-педагогічного тренінгу);

- форми та методи соціально-педагогічної підтримки, що можуть бути використані батьками-вихователями ДБСТ з метою підготовки старшого підлітка до самостійного життя (метод рівноправного духовного контакту, „Господарський календар”, ігрові методи, залучення до творчої діяльності).

5. Безпосереднє впровадження форм та методів соціально-педагогічної підтримки для підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ організаційно забезпечено шляхом проведення за участі автора цього наукового дослідження „круглого столу”, підготовчого семінару, а також регулярних нарад спеціалістів із соціального супроводу ДБСТ на базі Дніпропетровського обласного ЦСССДМ. У ході цих заходів здійснено обговорення організаційних моментів впровадження такої підтримки, її узгодження з основною програмою соціального супроводу, координацію зусиль спеціалістів ЦСССДМ та батьків-вихователів, визначення можливостей для використання ресурсів місцевої громади та залучення державних інституцій до співпраці, обмін досвідом між фахівцями та віднайдення

шляхів вирішення нетипових проблем у підготовці вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя.

6. Для перевірки ефективності впроваджених нами форм та методів соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку проведено діагностику їх готовності до самостійного життя як на етапі констатувального, так і на етапі формувального експерименту. Свідченням позитивних змін стало збільшення кількості вихованців із високим рівнем прояву показників за кожним з критеріїв (готовність до сімейного життя – на 25,0 %, соціальна компетентність – на 26,1 %, професійна готовність – на 42,4 %). Підтвердженням ефективності здійсненої дослідницько-експериментальної роботи стали також результати, отримані у ході застосування статистичних методів обробки експериментальних даних та експертної оцінки батьками-вихователями і спеціалістами з соціального супроводу показників готовності вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективу її подальшого вивчення вбачаємо в поглибленні та розширенні змісту соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку, а також у знаходженні нових ефективних форм та методів її здійснення. Доцільно приділити увагу і підготовці старших підлітків до самостійного життя в інших інститутах сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Лоза Т. В. Готовність старших підлітків до самостійного життя як соціально-педагогічна проблема / Т. В. Лоза // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруюва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 3 (37). – С. 297 – 306.

2. Лоза Т. В. Особливості соціально-педагогічної роботи з категорією дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Т. В. Лоза // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – Вип. 13. – С. 203 – 209.

3. Лоза Т. В. Педагогічна підтримка як базова технологія виховання дитини-сироти в умовах дитячого будинку сімейного типу / Т. В. Лоза // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [Гол. ред.: М. Т. Мартинюк] – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014 – Ч. 1. – 238 – 245.

4. Лоза Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дитини-сироти в умовах дитячого будинку сімейного типу / Т. В. Лоза // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. / Редкол. : І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2014. – Вип. 14. – С. 396 – 405.

5. Лоза Т. В. Впровадження у діяльність центрів соціальних служб для сім'ї дітей та молоді форм та методів підготовки до самостійного життя вихованців дитячих будинків сімейного типу / Т. В. Лоза // Наукові записки Тернопільського

національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2014. – № 3. – С. 162 – 168.

6. Лоза Т. В. Діагностика рівня готовності старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу / Т. В. Лоза // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. Ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2014. – Вип. 17. – С. 92 – 97.

7. Лоза Т. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків-вихователів при підготовці старших підлітків до самостійного життя в умовах ДБСТ / Т. В. Лоза // Вісник глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць / редкол. : О. І. Курок (відп.ред.) [та ін.]. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2014. – Вип. 26. – С. 45 – 53.

8. Лоза Т. В. Особливості реалізації на практиці форм та методів підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу / Т. В. Лоза // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки : науковий журнал / гол.ред. Кузьмінський А. І. – Черкаси, 2014 – №24 (317) – С. 67 – 77.

9. Лоза Т. В. Сучасний стан підготовки вихованців дитячих будинків сімейного типу до самостійного життя / Т. В. Лоза // Наукові записки. Серія „Психолого-педагогічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / За заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – №3. – С. 57 – 62.

10. Лоза Т. В. Форми та методи підготовки вихованців ДБСТ до самостійного життя в умовах їх соціального супроводу / Т. В. Лоза // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна ; гол.ред. Нечипоренко Л. С. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, КЗ „ХГПА”, 2014. – Вип. 38. – С. 197 – 205.

11. Лоза Т. В. Підготовка прийомної дитини до самостійного життя у Британській Колумбії, досвід соціально-педагогічної підтримки / Т. В. Лоза // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 40. – Ч. 4. – С. 104 – 112.

12. Лоза Т. В. Соціально-педагогічні аспекти підготовки старших підлітків до самостійного життя / Т. В. Лоза // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2014. – Вип. 719. – С. 87 – 94.

13. Лоза Т. В. Форми та методи підготовки до самостійного життя вихованців дитячого будинку сімейного типу у рамках їх соціально-педагогічної підтримки батьками-вихователями / Т. В. Лоза // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – Рівне : Рівненський обласний інститут післядипломної освіти, 2015. – № 1 (81). – С. 40-43.

14. Лоза Т. В. Динаміка рівня готовності до самостійного життя вихованців ДБСТ при здійсненні їх соціально-педагогічної підтримки / Т. Лоза // Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка „Людинознавчі студії”. – Дрогобич : ДДПУ, 2015. – Вип. 31. – С. 187 – 197.

15. Лоза Т. В. Сутність особистісних характеристик дітей-сиріт підліткового віку та їх вплив на процес підготовки особистості до самостійного життя / Т. В. Лоза // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.

Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – С. 127 – 132.

Статті у зарубіжних науково-методичних виданнях:

16. Лоза Т. В. Детский дом семейного типа как институт семейного воспитания детей-сирот в Украине / Т. В. Лоза // В мире научных открытий. Проблемы науки и образования. – Красноярск : Научно-инновационный центр, 2013. – № 11.8 (47) – С. 372 – 379.

17. Loza T. V. Dynamics of readiness' for independent living indicators in conditions of orphans' social and pedagogical support / Loza T. V. // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – Vienna : „East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. – № 1–2. – P. 96 – 99.

Навчально-методичні видання:

18. Лоза Т. В. Методичні рекомендації для батьків-вихователів та спеціалістів із соціального супроводу ДБСТ „Підготовка вихованця ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя : соціально-педагогічний аспект” / Т. В. Лоза. – Дніпропетровськ : Видавництво „Парадигма”, 2014. – 128 с.

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

19. Лоза Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дитячих будинків сімейного типу як технологія соціальної роботи з дітьми-сиротами / Т. В. Лоза // Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики : філософський, психологічний та соціальний виміри : зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Н. Є. Завацької. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 128 – 129.

20. Лоза Т. В. Историко-философский аспект решения вопроса попечительства о детях-сиротах / Т. В. Лоза // Актуальные проблемы российской и мировой интеллектуальной культуры : Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы российской и мировой интеллектуальной культуры” : сб. науч. статей / Редакторы : В. В. Леонидова, С. В. Пишун. – Уссурийск, 2014. – [Электронный ресурс]. URL: http://uss.dvfu.ru/files/conferences/2013/russian-and-global-intellect-culture2014.htm#_T.V._Лоза

21. Лоза Т. В. Особливості функціонування дитячого будинку сімейного типу як інституту сімейного виховання в Україні / Т. В. Лоза / Україна ХХІ століття : тенденції та перспективи розвитку : матеріали XIV Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (5 грудня 2013 р., м. Київ). – К. : Вид-во Європейського університету, 2014. – С. 9 – 12.

22. Лоза Т. В. Професійна готовність особистості в соціально-педагогічному вимірі / Т. В. Лоза // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (4 – 5 березня 2014 року, м. Суми). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – Т. 2. – С. 105 – 109.

23. Лоза Т. В. Особенности процесса подготовки детей-сирот к самостоятельной жизни / Т. В. Лоза // Реализация современных педагогических технологий в системе образования : сборник материалов Международной научно-практической конференции (Российская Федерация, Архангельск, ГБОУ СПО Архангельской области „АИПК”, 14 марта 2014 года) / под ред. С. А. Герасимова. – Архангельск : КИРА, 2014. – С. 195 – 202.

24. Лоза Т. В. Вихід дитини-сироти із сімейного середовища ДБСТ у самостійне життя як соціально-педагогічна проблема / Т. В. Лоза // Соціально-педагогічна парадигма виховання : сутність та шляхи реалізації : Тези доповідей (Міжнародна науково-практична конференція „Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації”, 25 – 26 вересня 2014 р.). – Ніжин : НДУ ім. Гоголя. – С. 121 – 122.

25. Лоза Т. В. Особливості формування соціальної компетентності старших підлітків як соціально-педагогічна проблема / Т. В. Лоза // Компетентнісно орієнтований підхід до освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 04 грудня 2014 року. – Харків : ФОП Шейніна О. В. – 2014 р. – С. 128 – 129.

АНОТАЦІЇ

Лоза Т.В. Підготовка старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”. – Слов’янськ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі підготовки старших підлітків до самостійного життя в умовах дитячого будинку сімейного типу.

У дисертації розглянуто теоретико-методологічні основи підготовки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку до самостійного життя, здійснено теоретичний аналіз наукової літератури стосовно особливостей виховання дітей-сиріт у різних умовах виховного середовища, специфіки функціонування ДБСТ як виховної системи та новоутворень старшого підліткового віку, що впливають на ефективність підготовки вихованців ДБСТ до самостійного життя; виявлено сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ; визначено показники за критеріями їх готовності до сімейного життя, соціальної компетентності і професійної готовності; досліджено реальний рівень сформованості останніх.

Вперше розроблено, науково обґрунтовано та впроваджено в умовах ДБСТ комплекс форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків, що дозволив досягти позитивної динаміки показників їх готовності до самостійного життя за рахунок співпраці спеціалістів із соціального супроводу та батьків-вихователів ДБСТ.

Ключові слова: діти-сироти; старші підлітки; дитячий будинок сімейного типу, підготовка до самостійного життя, соціально-педагогічна підтримка, готовність до сімейного життя, соціальна компетентність, професійна готовність.

Лоза Т.В. Подготовка старших подростков к самостоятельной жизни в условиях детского дома семейного типа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”. – Славянск, 2014.

Диссертационное исследование посвящено проблеме подготовки старших подростков к самостоятельной жизни в условиях детского дома семейного типа.

В диссертации рассмотрены теоретико-методологические основы подготовки воспитанников ДДСТ старшего подросткового возраста к самостоятельной жизни, осуществлен теоретический анализ научной литературы об особенностях воспитания детей-сирот в различных условиях воспитательной среды, новообразований подросткового возраста, специфики функционирования ДДСТ и других социально-педагогических проблем, влияющих на эффективность подготовки воспитанников ДДСТ старшего подросткового возраста к самостоятельной жизни; выявлены сущность и содержание социально-педагогической поддержки воспитанников ДДСТ на данном этапе; выделены показатели по критериям их готовности к семейной жизни, социальной компетентности, профессиональной готовности; исследован реальный уровень их сформированности.

Впервые разработаны, теоретически обоснованы и апробированы формы и методы социально-педагогической поддержки воспитанников ДДСТ старшего подросткового возраста, направленные на их подготовку к самостоятельной жизни; дальнейшее развитие получили научные представления об особенностях воспитательного процесса в отношении подростков-сирот и особенностях формирования их готовности к семейной жизни, а также социальной компетентности и профессиональной готовности; усовершенствованы механизмы сотрудничества специалистов ЦСССДМ и родителей-воспитателей ДДСТ для повышения эффективности воспитательного процесса в отношении детей-сирот; экспериментально подтверждена эффективность использования методических рекомендаций для специалистов ЦСССДМ и родителей-воспитателей по подготовке старших подростков к самостоятельной жизни в условиях ДДСТ, а также проведения социально-педагогических тренингов для родителей-воспитателей по применению на практике форм и методов подготовки старших подростков к самостоятельной жизни с учетом личностных характеристик воспитанников и ресурсного обеспечения ДДСТ.

Реализация разработанных форм и методов социально-педагогической поддержки была основана на особенностях субъект-объектного взаимодействия в данном процессе. Это предполагало наличие:

- форм и методов социально-педагогической поддержки, которые использовались специалистами по социальному сопровождению при непосредственном взаимодействии с воспитанниками (триада основных методических комплексов – „Комплексная диагностика”, „Прогноз” и „Курс интенсивного педагогического взаимодействия”, которая включала такие „локальные” методы: беседа, индивидуальное консультирование, предоставление информативных памяток, работа с сетью социальных контактов ребенка, игровые методы).
- форм и методов социально-педагогической поддержки, которые использовались специалистами по социальному сопровождению при взаимодействии с родителями-воспитателями в рамках подготовки воспитанника к самостоятельной жизни (методы партнерской модерации, посредничества, предоставления родителям-

воспитателям методических материалов, проведения социально-педагогических тренингов, организации „Вечеров вопросов и ответов”).

– форм и методов социально-педагогической поддержки, которые использовались родителями-воспитателями в рамках подготовки ребенка-сироты к самостоятельной жизни (методы равноправного духовного контакта, „Хозяйственный календарь”, разнообразные игровые методы и привлечение к творческой деятельности).

Анализ эффективности внедренных форм и методов социально-педагогической поддержки воспитанников ДДСТ старшего подросткового возраста осуществлен путем диагностики уровня их готовности к самостоятельной жизни как на этапе констатирующего, так и по результатам формирующего эксперимента и свидетельствует о положительной динамике показателей по указанным выше критериям. Полученные результаты подтверждены в ходе применения математических и статистических методов исследования.

Ключевые слова: дети-сироты; старшие подростки; детский дом семейного типа, подготовка к самостоятельной жизни, социально-педагогическая поддержка, готовность к семейной жизни, социальная компетентность, профессиональная готовность.

Loza T.V. Training of senior adolescents for independent living in the orphanage of family type. – The manuscript.

Thesis for a Candidate of pedagogic sciences degree with a specialization 13.00.05 - Social Pedagogy. – The state higher educational establishment „Donbass State Pedagogical University”. – Sloviansk, 2015.

The dissertation research is devoted to the problem of training of senior adolescents for independent living in the orphanage of family type.

This thesis deals with the theoretical and methodological bases of such pupils' training for independent living. It is carried out the theoretical analysis of the scientific literature on the upbringing of orphans in various conditions of educational environment, the specifics of functioning of the orphanages of family type as an educational system and the neoplasms of senior adolescents, affecting on the efficiency of pupils' training to independent living. It is found out the essence and the content of social and pedagogical support of such pupils at this stage. The indicators as to their readiness for family life, social competence and professional readiness are defined. The real level of formation of the latter is investigated.

For the first time the complex of forms and methods of socio-pedagogical support of senior teens, which allowed to achieve the positive dynamics of the exponents of their readiness for independent living by cooperation of professionals from social support and foster parents, is developed, scientifically grounded and implemented in conditions of the orphanage of family type.

Keywords: orphans; senior adolescents; a family-type orphanage, training for independent living, social and pedagogical support, readiness for family life, social competence, professional readiness.

Підписано до друку 29.10.2015 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний. Ризографія. Ум. др. арк. 0,9.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. №331

Віддруковано в «Поліграфцентрі» ФО-П Кучугурний Ю.М.,
свідоцтво про державну реєстрацію №2 224 000 0000 073863,
м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 11, 49000,
Тел.: (056) 735-50-08